

УДК 159.922.4:355.23

Валентина КУПЧИШИНА,
кандидат педагогічних наук, Національна академія Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті розглянуто компетентності майбутнього фахівця, які є складовими елементами його професійної підготовки. Особливу увагу автор приділив етнопсихологічній компетентності майбутнього психолога-прикордонника, визначив місце та значення для його подальшої оперативно-службової діяльності. Етнопсихологічна характеристика компетентності особистості вимагає врахування національно-психологічних особливостей її прояву в сфері взаємовідносин, професійної діяльності.

Ключові слова: компетентність, етнопсихологічна компетентність, професійна підготовка, оперативно-службова діяльність, психолог-прикордонник.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У документах ООН і ЮНЕСКО, що розглядають проблеми виховання молодого покоління у XXI ст., мова йде про підготовку сучасної молоді до життя в полікультурному середовищі. І це є одним з пріоритетних завдань сучасної освіти. Однією з найважливіших функцій сучасної вищої школи є освітня, що передбачає навчання та виховання людей жити в одній державі; перетворення існуючої взаємозалежності держав і етносів у

© Купчишина В.

свідому солідарність; передача їм необхідного досвіду, традицій, ціннісних установок тощо. Досягнути всього цього можливо тільки шляхом занурення в світ власного етносу та в світ кращих зразків світової культури.

Нині процес етнізації та її відродження розглядається як один з головних чинників розвитку людства. Інтерес суспільства до історії свого народу, його коріння проявляється за допомогою різноманітних форм: від спроб дослідження та відновлення стародавніх традицій, обрядів, пошуків “загадкової народної душі” до намагання створити або поновити свою національну державність.

Ефективність процесу формування особистості майбутнього фахівця залежить від того, в якій мірі нагромаджені досягнення людської культури будуть передані йому та закріплені в навчально-виховному процесі усім науково-педагогічним складом вищого військового навчального закладу. Тому проблема формування етнокультурної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників є вагомою не тільки для науково-теоретичної площини, але й для подальшої їх професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Постановка проблеми формування етнокультурної компетентності майбутнього психолога-прикордонника потребує вивчення співвідношення його етнокультурної і професійної компетентності. Термін “професійна компетентність” з’явився в наукових працях в кінці 80-х років ХХ століття (С. Вершловський, Б. Гершунський, Н. Кузьміна, В. Сластьонін та ін.). Огляд словникових джерел засвідчив, що поняття “компетентність” в різних виданнях не має значних відмінностей і означає володіння знаннями, котрі необхідні для розмірковування про дещо, обізнаність, авторитетність в певній галузі знань [6].

Поняття “компетентність” в широкому розумінні цього слова означає досконале знання своєї справи, суті роботи, яка виконується, складних зв’язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення окреслених цілей. У зміст компетентності включається рівень базової і спеціальної освіти, стаж роботи, уміння акумулювати

широкий життєвий і професійний досвід, знання можливих наслідків конкретного способу впливу на особистість. Г. Козберг, досліджуючи проблеми формування професійної компетентності фахівця, виділив такі суттєві ознаки поняття “компетентність”: знаючий, володіючий ґрунтовними знаннями в певній галузі; ерудований; визнаний авторитет у певній галузі, якому-небудь питанні; досвідчений; той, хто має право відповідно до своїх знань або повноважень робити або вирішувати що-небудь, оцінювати що-небудь [2].

Етнопсихологія (грец. *ethnos* – плем'я, народ, *psyche* – душа, *idgos* – вчення) – наука про психічні особливості, ментальність народу, властивості національного характеру [1, с. 2–4].

Фахівцями в галузі етнопсихології є О. Гомонюк, В. Кукушкіна, А. Налчаджян, М. Пірен, Л. Столяренко та ін. В Україні етнопсихологія започаткована працями В. Антоновича, М. Грушевського, М. Драгоманова, М. Костомарова та ін. Узагальнюючи спостереження етнопсихології, В. Янів писав: “Українець – це інтегрована людина з сильним відчуттям свого “Я”. До проблем етнопсихології часто звертались Д. Донцов, Ю. Липа, О. Ольжич. Вони наголошували на інших рисах національного характеру, бичували надмірну розчуленість українців, закликали формувати “бойовий інстинкт”. На думку О. Ольжича, “войовничість в українській свідомості творить невід’ємну рису й одну з основ національного світогляду, яка давала народові місце і певність себе на своєму історичному шляху” [1, с. 4].

Спираючись на останні дослідження і публікації, засвідчимо, що проблема етнопсихологічної готовності до діяльності має міждисциплінарний характер і є складовою більш широкого поняття “готовність до професійної діяльності”. Особливої значущості в аспекті нашого дослідження набуває науковий доробок А. Мойсеєнко [3], яка аналізуючи напрацювання із зазначеної проблеми, виокремила головні характеристики психологічної готовності (П. Горностаї, Т. Іванова, Е. Корабліна, С. Максименко, О. Мороз, О. Пелех, А. Смірнов та ін.) [8].

Метою статті є розкриття змісту етнопсихологічної компетентності майбутніх психологів-прикордонників як однієї з складових їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. XIX–XX століття характеризується як процес відродження та розвитку етнопсихології як науки, який триває і досі. Певні елементи етнопсихології як наукової думки про український етнос та інші етноси в межах України і на планеті Земля ми зустрічаємо у доробках Ф. Вовка (український етнограф, антрополог, автор праць з української історії, літератури, мистецтва), В. Гнатюка (український фольклорист, етнограф, мовознавець, демограф, відомий своїми дослідженнями), М. Грушевського (особливу вагу приділяв дослідженню питання про український етнічний тип та його історичну еволюцію), М. Драгоманова (працював над проблемами україністики, етнокультури, історіософії, українського менталітету), М. Костомарова (свої ідеї з етнопсихології виклав в серії праць “Две русские народности”, “Черты южнорусской народности”), К. Кавеліна (запропонував об’єктивний метод вивчення народної психології за продуктами духовної діяльності – пам’яткам культури, звичаям, фольклору, віруванням), О. Потєбні (пов’язував народність з мовою, де і належало шукати найдавніші традиції народу) тощо [7].

На зламі цих століть з’являється ціла низка праць де правдиво подано психологію життя і діяльності українського народу (Ю. Бойко, В. Вінніченко, Д. Донцов, М. Хвильовий та ін.). Чималий інтерес для історії української етнопсихології мають статистичні й соціографічні праці та золотий внесок педагогів Г. Ващенко, С. Русової, В. Сухомлинського та ін. [1, с. 6–8].

На початку свого розвитку етнопсихологія розглядала психокультурний тип первісної людини і лише у II половині XIX століття розпочала вирішувати питання стосовно духовної культури, побуту, фольклору всього народу та проводити наукові дослідження.

Питання етнопсихології були актуальними і в Америці у 30-ті роки XX століття. Там склався психологічний напрям в етнології, що отримав назву “Культура і особистість” (Р. Бенедикт, Ф. Боас, А. Кар-

динер, М. Мид та ін.), який намагався виявити зв'язки між внутрішнім світом людини та культурою, з'ясувати, як людина діє, думає, відчуває себе в умовах культурного оточення (очолив А. Кардинер). На цьому етапі розвитку вчені звернулися до питань індивідуальної психології і до розробки поняття "особистість", як головного компонента, котрий визначає структуру цілого.

У структуру етнопсихології входять такі елементи: національний характер, національна свідомість, національні почуття, національні настрої, інтереси, традиції, орієнтації, звички.

Україна історично склалася й існує як багатонаціональна держава, тому на перший план освітньої, кадрової та молодіжної політики регіонів виходять проблеми збереження і розвитку надбань народів, що населяють Україну, а також пошук ефективних шляхів взаємодії різних етнокультур, особливо в контексті зближення людей різних національностей та запобігання міжетнічних конфліктів, які існують на тлі політичного життя нашої держави.

Значну роль у вирішенні цієї проблеми відіграє саме освіта. В освітньому просторі людина заглиблюється в етнічну культуру свого народу, пізнає національну самобутність регіону, а через них залучається до світової загальнолюдської культури. Культура формує особистість членів суспільства, тим самим вона значною мірою регулює їхню поведінку.

Культура – це цемент будинку громадського життя. І не тільки тому, що вона передається від однієї людини до іншої в процесі соціалізації й контактів з іншими культурами, але також і тому, що формує в людей почуття приналежності до певної групи. Як видно, члени однієї культурної групи в більшій мірі випробовують взаєморозуміння, довіряють і співчують один одному, ніж стороннім. Їхні загальні почуття відображені у сленгу і жаргоні, в улюблених стравах, моді й інших аспектах культури [1, с. 113].

До елементів культури відносять такі елементи як поняття (вони містяться у мові, завдяки їм стає можливим упорядкування досвіду людей), відносини (виділяються ті або інші частини світу за допомогою понять, але також виявляється у поєднанні їх між собою), цінно-

сті (загальноприйняті переконання щодо цілей, до яких людина повинна прагнути), правила (регулюють поведінку людей відповідно до цінностей певної культури), мова (система комунікацій).

Культура має значний вплив на соціальну поведінку людей, визначає соціотипову поведінку особистості – ту поведінку, яка, виражаючи типові програми даної культури, регулює поведінку в стандартних для етнічної спільноти ситуаціях, визволяє індивіда від прийняття індивідуальних рішень. Регулятором соціотипової поведінки постають традиції та звичаї.

У. та К. Стефани виділили такі стрижневі виміри культури, як: індивідуалізм, колективізм та орієнтація на індивідуальні групові цілі; ступінь толерантності, до відхилень від прийнятих у культурі норм; ступінь уникнення невизначеності та відповідної потреби у формальних правилах; маскулінінність – фемінінність; оцінка природи людської істоти як “хорошої”, “дурної” або “змішаної”; складність культури, ступінь її диференціації; емоційний контроль чи допустимі у спілкуванні дистанції та дотики; дистанції між людьми та “владою”; орієнтація культури у часі, на заохочення почуття провини чи почуття сорому тощо.

Напрямами відродження національної культури є:

відтворення історичної пам’яті народу;

піднесення престижу української мови як на Україні, так і за її межами;

робота з поширення української культури та піднесення її міжнародного авторитету;

намагання українського етносу та інших етносів бути самобутніми, а не додатком до спільності, народу, у якого можна навчитися позитивного і запропонувати йому позитивне, що стало надбанням інших етносів;

створення різноманітних культурних організацій, які б відповідали потребам сьогодення.

Ведучи мову про соціально-психологічні аспекти національного виховання, доцільно виокремити основні завдання сьогодення щодо проблеми психології національного виховання:

- 1) розробка теоретичних та методологічних положень з проблем національного виховання, адекватних вимог національної школи та відповідних інституцій української держави на сучасному етапі;
- 2) переосмислення мети виховання, форм організації відповідно до потреб часу та завдань суверенної України;
- 3) створення цілісної системи національного виховання, яка являє собою логічний взаємозв'язок між національною культурою, мовою, наукою, освітою, традиціями, вірою;
- 4) обґрунтування необхідності введення у зміст виховання національного компонента, що тісно пов'язується із загальнолюдськими цінностями;
- 5) розкриття механізмів передачі етнокультурних традицій у процесі виховання молоді.

Кожна особистість має право на національне виховання і в рівній мірі повинна виховувати в собі обов'язок бути гідною свого народу, своєї нації, бути громадянином своєї держави, докладати зусиль розвивати її та захищати. Ядром національного виховання є родинне виховання, дитячі установи, навчальні заклади, трудові колективи. Важливим у системі національного виховання є знання про національний характер, що формується у народу (етносу) упродовж століть. Б. Бромлей та Р. Подольський стверджують, що "національний характер існує, він не успадковується від предків, але виробляється у процесі виховання, він значно сильніше виявляється у випадках, коли виявляється не в окремих членів відповідного народу, у цілій його групі" [1, с. 127].

До компонентів характеру відносять: чесність, відвагу, витривалість, лицарство, особисту гідність. До принципів національного виховання відносять: природовідповідність, культуровідповідність, етнізацію, гуманізм, демократизм, єдність сім'ї та школи; наступність, спадкоємність поколінь.

Упродовж історії на теренах України з повагою співіснували та мирно уживалися представники багатьох етносів, тому в менталітеті українців відчутна повага до інших етносів. Сучасні соціопсихологічні дослідження засвідчують, що 85 % українців дружать з пред-

ставниками інших національностей, 99 % – вважають, що в українському характері національне тісно переплетене з міжнаціональним, загальнолюдським. Саме це говорить про український етнос як шляхетний.

Саме в дорогоцінних скарбах прислів'їв, приказок етносів світу, які зберігає народна педагогіка, закладено основи формування національної свідомості, самосвідомості.

До прикладу, українська нація зберегла себе, дякуючи своєму національно-специфічному фольклору, популяризації національної пісні, традицій, елюентів українського одягу, української вишивки, колядки, національних танців, українського весілля та родинних традицій, релігійних свят.

Вивчення різних підходів до проблеми спілкування взагалі та специфіки формування соціально-психологічної компетентності особистості зокрема (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, О. Бодальов, А. Добрович, М. Каган, К. Коростеліна, Л. Орбан-Лембрик, Л. Петровська, М. Пірен, Ю. Швалб, Т. Яценко та ін.) дозволяє виокремити в ній соціокультурний аспект, а саме етнопсихологічну специфіку компетентності індивіда [4; 5].

Отже, ряд психологів, вивчаючи особистість, намагаються ідеалістично представити її “вростання” в культуру суспільства, як чисто “духовний процес”.

Висновки. Етнопсихологічна характеристика компетентності особистості потребує урахування національно-психологічних особливостей її прояву в сфері взаємовідносин, тобто реально існуючих в суспільній свідомості соціально-психологічних явищ, специфічних форм функціонування загальнолюдських властивостей психіки. Окрім поняття “національно-психологічні особливості” вживаються інші, близькі до цього, дефініції: “національний характер”, “психологічний склад нації”, “менталітет”, більшість з яких опираються на ряд спільних для них показників: сукупність розумових установок, звичок мислення; певний спільний розумовий інструментарій, психологічне оснащення; соціально-психологічний стан суб'єкта, групи, нації; якість розуму, що характеризує окремого індивіда, групу або суспіль-

ство; спосіб мислення, що властивий індивіду або групі; особливості соціокультурного і етнопсихологічного розвитку; національна само-свідомість.

Перспективами подальших наукових розвідок у даному напрямі є подальше вивчення етнопсихологічної специфіки соціально-психологічної компетентності майбутніх психологів-прикордонників, що передбачає розуміння особистості фахівця як цілісної системи з її професійними, національними, сімейно-побутовими, психологічними та іншими ознаками, які формуються в процесі взаємовідносин людини з іншими людьми, соціальними групами, етнічними спільнотами в цілому із суспільством та мають відображення в професійній діяльності.

Список використаної літератури

1. Гомонюк О. М., Купчишина В. Ч., Сердюк Ю. І. Етнопсихологія (у схемах і таблицях) : навчальний посібник / за ред. О. М. Гомонюк. Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імена Б. Хмельницького, 2012. 232 с.

2. Козберг Г. А. Проблема формування професійної компетентності учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 2000. С. 22.

3. Мойсеєнко А. О. Готовність населення України до діяльності в інформаційному суспільстві. Інформаційне суспільство України. 2004. URL : www.isu.org.ua/uploads/publications/31.doc

4. Орбан-Лембрик. URL : <http://referat-ok.com.ua/psihologiya/orban-lembrick-le-etnopsihologichni-osoblivosti-socialno-psihologichnoji-kompeten>

5. Орбан-Лембрик Л. Традиції і звичаї як стійкі соціально-психологічні регулятори поведінки спільностей. Українство: національно-духовні виміри : Збірник наукових праць і матеріалів. Івано-Франківськ, 2005. С. 314–322.

6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. М. Советская энциклопедия, 1973. 846 с.

7. Пірен М. І. Основи етнопсихології : підручник / вид. 2-е, доповнене. К., 1988. 436 с.

8. Сніговська О. В., Малахиті А. В. Етнопсихологічна готовність політологів-міжнародників до професійної діяльності в умовах міжетнічної напру-

женості. Український психолого-педагогічний науковий збірник. Вип. № 2. 2014, С. 130–135.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Демський В. В.

Купчишина В. Ч. Этнопсихологическая компетентность как составляющая профессиональной подготовки будущих психологов-пограничников

В статье рассматриваются компетентности будущих психологов-пограничников как составляющие их профессиональной подготовки. Особое внимание автор уделил раскрытию содержания этнопсихологической компетентности будущих психологов-пограничников, определил место и значение её для дальнейшей оперативно-служебной деятельности.

Этнопсихологическая характеристика компетентности личности требует учета национально-психологических особенностей её проявления в сфере взаимоотношений, профессиональной деятельности. Кроме понятия “национально-психологические особенности”, употребляют и другие, близкие к нему: “национальный характер”, “психологический состав нации”, “менталитет”.

Ключевые слова: компетентность, этнопсихологическая компетентность, профессиональная подготовка, оперативно-служебная деятельность, психолог-пограничник.

Kupchyshyna V. Ethnopsychological Competence as a Component of the Training of Future Psychologists Guards

Now insect and its revival is considered as one of the main factors of human development. The interest to the history of his people, his roots is manifested in various forms, from attempts to research and recovery of ancient traditions, rituals, search for “mysterious people’s soul” to the desire to create or restore their national statehood.

Question ethnopsychological science are interesting and relevant. Certain elements of the ethnic psychology as a scientific thoughts about the Ukrainian ethnic group and other ethnic groups within Ukraine and on planet Earth we find in the works of many scientists.

In Ukraine today exists as a multinational state, therefore, at the forefront of educational personnel and youth policy of regions facing problems of preserving and development of achievements of the peoples of the Ukraine and the search for effective ways of interaction between different ethnic cultures, particularly in the context of rapprochement of people of different nationalities and preventing ethnic conflicts that exist in the background of the political life of our state. The structure of ethnic psychology includes the following elements: national character, national consciousness, national sentiments, national sentiments, interests, traditions, attitudes, habits.

A significant role in solving this problem is played by education. In the educational area man delves into the ethnic culture of his people, knows the national identity of the region, and through them attached to the world of human culture. Culture shapes the identity of members of the society, thus it largely governs their behavior. Elements of culture include such elements as notions, relations, values, rules, language.

Directions of revival of national culture are: the reproduction of historical memory of the people; increase of prestige of the Ukrainian language both in Ukraine and abroad; promotion of Ukrainian culture and the rise of its international prestige; the desire of the Ukrainian ethnic group and other ethnic groups to be original, and not an appendage to a community, a nation, which you can learn positive and offer him positive that was the heritage of other ethnic groups; the creation of various cultural organizations, which would meet the needs of today.

Statement of the problem of formation of ethno-cultural competence of a future psychologist frontier requires studying the ratio of its ethno-cultural and professional competence.

Ethnopsychology feature of the competence of personality requires taking into account national and psychological peculiarities of its manifestations in the field of relationships, it is really existing in the public consciousness of social and psychological phenomena, specific forms of functioning of the universal properties of the psyche. In addition to the concept of “national-psychological characteristics” are used others close to this definition: “national character,” “psychological stock of the nation”, “mentality”, most of

which rely on a number of common indicators: a set of mental attitudes and habits of thinking; a certain shared mental tools, equipment psychological; socio-psychological state of the subject, group, nation; the quality of mind that characterize an individual, group or society; a way of thinking inherent in the individual or group; especially social, cultural and ethnopsychological development; the national consciousness.

Keywords: *competence, ethno-psychological competence, training, operational activity, psychologist border guard.*